

O KRUNISANJU UGARSKIH ARPADOVIĆA ZA KRALJEVE DALMACIJE I HRVATSKE.

(1091—1207).

Prvih dana listopada 1076. bio je dotadanji knez ili herceg Dimitrija Zvonimir okrunjen za kralja Hrvatske i Dalmacije. Krunio ga je papinski poslanik Gebizon u bazilici sv. Petra u Solinu. O tom događaju sačuvana je posve vjerodostojna isprava od samoga Dimitrije Zvonimira, u kojoj doslovce čitamo: »Ja Dimitrija, koji se i Zvonimir zovem, s pomoću Božjom knez Hrvatske i Dalmacije, koji sam od tebe Gebizona, ovlaštenoga poslanstvom apostolske stolice gospodina pape našega Gregorija (VII.), u solinskoj bazilici sv. Petra — uslijed zbornog i složnog izbora čitavog klera i naroda za vladanje kraljevstva Hrvata i Dalmatinaca — zastavom, mačem, žezlom i krunom snabdjeven i učinjen kraljem . . .« (Ego Demetrius, qui et Suinimir nuncupor, dei gratia Croatiae Dalmaticae dux, a te domino Gebizo, ex apostolice sedis legatione domini nostri pape Gregorii potestatem obtinente, in salonitana basilica sancti Petri synodali et concordia totius cleri et populi electione de Chroatorum Dalmatinumque regni regimine per vexillum, ense, sceptrum et coronam investitus atque constitutus rex . . .)¹

Iz ovoga nesumnjivoga spomenika doznajemo, da je hrvatsko kraljevstvo još god. 1076. imalo svoja krunidbena insignija, i to krunu (corona), žezlo (sceptrum), mač (ensis) i zastavu (vexillum), dakle četiri komada. Neki misle, da je ta insignija papa Gregorije VII. darovao, ali za tu predmnjevu nema nikakvog dokaza. Vjerojatnije je mnijenje, da su ti znakovi kraljevske vlasti kud i kamo stariji, možda još od kralja Tomislava (925). Svakako se je njima krunio već kralj Držislav (970—1000), jer Toma arcidjakon izrijekom piše: »Od toga Držislava počevši njegovi su se nasljednici zvali kralji Dalmacije i Hrvatske. Primili su bo znakove kraljevskoga dostojanstva od konstantinopolskih careva, te su bili nazivani njihovi eparhi ili patriciji.« (Ab isto Dirscisclauo ceteri successores eius reges Dalmatie et Chroatie appellati sunt. Recipiebant enim regie dignitatis insignia ab imperatoribus Constantinopolitanis, et dicebantur eorum eparchi siue patricii).²

¹ Rački Fr., *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagrabiae 1877 p. 103.

² *Historia Salonitana*, ed. Rački, p. 38.

Hrvatski kraljevi dakle krunili su se i prije Dimitrija Zvonimira; s toga nije nimalo vjerojatno, da je tek on primio insignija od papinske stolice. Čemu ih tražiti i primati, kad ih već imade? Nesumnjivo je međutim, da je Zvonimir bio posljednji veliki kralj iz narodne dinastije hrvatske, za kojega se znade, da je faktično bio krunisan, pak stoga je posve opravdano, da tu staru hrvatsku krunu zovemo Zvonimirovom krunom.

Ne možemo ni nagađati, gdje su se stara kraljevska insignija hrvatska čuvala. U kojemu gradu primorske Dalmacije po svoj prilici nijesu, jer su ti gradovi bili nepouzdana, a uza to su i mijenjali svoje gospodare. Možda u hrvatskom gradu Belgradu na moru, koji se i u potonje vrijeme zove »kraljevskim gradom« (urbs regia)? Vrlo je značajno, da su se i ugarski kraljevi poslije sv. Stjepana krunili u jednom Belgradu, naime u ugarskom Stolnom Biogradu (Stuhlweissenburg, Székesfejérvár), gdje su također bila pohranjena ugarska krunska insignija. Sam sv. Stjepan krunio se je u Ostrogonu; za svoje nasljednike podigao je krunidbenu crkvu u Stolnom Biogradu.

Još godine 1089. spominje se Stjepan II, posljednji vladar hrvatske krvi, koji se u izpravama zove »po Božjoj milosti kralj Hrvata i Dalmatinaca« (dei gracia rex Chroatorum et Dalmatinorum).¹ Nema sumnje, da je i on bio krunjen krunom Zvonimirovom, jer se inače ne bi služio rečenim naslovom. Namah zatim planule su smutnje u Hrvatskoj, koje je upotrebio ugarski kralj Ladislav, brat hrvatske kraljice Jelene i šurjak kralja Dimitrije Zvonimira. Godine 1091. izdaje zadarski prior (načelnik) Drago neku sudbenu ispravu, kojom dosuđuje Većenegi, rodakinji hrvatskoga kralja Petra Krešimira, dio njezine baštine. U toj se ispravi kaže, da je izdana: »za carevanja Kir Aleksija u Konstantinopolu, a u ono vrijeme, kad je Vladislav, kralj Panonaca, provalivši u kraljevstvo Hrvatsko, namjestio u njemu za kralja gospodina Alma, svoga sinovca (tempore quo Uladislavus Pannoniorum rex, Chroacie invadens regnum domnum Almum, suum nepotem, in illo statuit regem...)². Ovo je vrlo znamenita bilježka. Prvo doznajemo, da su tada u Zadru kralja Ladislava zvali slavenskim imenom Vladislav, a ne latinskim Ladislav ili mađarskim László³; drugo doznajemo, da je Ladislav bio Zadranima kralj »Pannoniorum«, a ne »Ungarorum« ili »Ungariae«. No osobito je zanimljivo, kad se kaže, da je Ladislav namjestio u Hrvatskoj svoga sinovca Alma za kralja (regem), a ne za hercega (dux) ili bana. Ako je pak Almo bio kralj hrvatski, nema gotovo sumnje, da je i krunjen bio, svakako onim insignijama, kojima nekad Dimitrija Zvonimir.

Sinovac i nasljednik kralja Ladislava, po imenu Koloman, radi i nastoji kroz čitav decenij (1096—1105), da oblada Hrvatskom i Dalmacijom. Tek god. 1105. ulazi on slavodobitno u grad Zadar, ne kao osvajač, nego po nekoj pogodbi, jer inače ne bi toga sami Zadrani radosno zabilježili na brojnim spomenicima i u svojim ispravama. Zadrani su pače u stolnoj crkvi svojoj stali slavospjeve (laudes) pjevati Kolomanu, »kralju Ugarske, Dalmacije i Hrvatske«.

¹ Rački, Doc. p. 149.

² Rački Doc. p. 154.

³ I Toma arcidjakon zove Ladislava »Vladislavus rex«. Hist. salon. p. 56 i 58.

Neki suvremenik zabilježio je u starom evanđelistaru crkve sv. Simeona u Zadru doslovce taj hvalospjev, kako se je pjevao poslije evanđelja na Uzkrš i Božić, a valjda i na druge velike praznike. Te Laudes glase:

»Exaudi Christe. III. Christus vincit. Christus regnat. Christus imperat. Paschali summo Pontifici et universali Papae salus et vita perpetua. III. Colomanno Ungariae, Dalmatiae et Croatiae almifico Regi vita et victoria. Stephano clarissimo regi nostro vita et victoria. Gregorio venerabili Jaderae Praesuli salus et vita. Cledin inclyto nostro comiti vita et victoria. Cunctis inclytis vita«¹.

Godine 1105. i nešto poslije pjevale su se dakle u gradu Zadru »laudes« u slavu dvaju kraljeva: Kolomana, kralja Ugarske, Dalmacije i Hrvatske — i onda nekoga Stjepana, kojega Zadrani zovu »našim kraljem« (regi nostro). Tu se dakle razlikuje kralj čitave Ugarske, Dalmacije i Hrvatske, a onda poseban neki kralj za Dalmaciju i Hrvatsku. Budući da se spominju jedan uz drugi, nema sumnje, da su u isto vrijeme vladali. Taj drugi, zasebni kralj Dalmacije i Hrvatske ne može nitko drugi biti, nego rodeni sin Kolomanov, mladi Stjepan (od sicilijanske kneginje Busille), kojemu je tada moglo biti tek sedam godina. Hrvatska je dakle god. 1105. imala u jedan mah dva krunjena kralja; starijega Kolomana, koji se je smatrao vladarom Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, i onda sina Kolomanova ili mladega kralja (rex iunior), koji je bio zasebni vladar hrvatskoga kraljevstva. Budući da je taj mladi kralj bio malodoban, bio je uza nj još pouzdanik kralja Kolomana, naime župan Cledin, koji je podjedno bio prvi knez (comes) zadarski. Razlogom, zašto se je Koloman požurio, da svoga sina Stjepana dade što prije okruniti za kralja Hrvatske i Dalmacije, lako se domišljamo, ako se sjetimo, da je tada još živio Kolomanov brat Almo, kojega bijaše još Ladislav namjestio za hrvatskoga kralja.

Baš rečeni hvalospjev kralju Kolomanu i sinu mu Stjepanu objašnjuje i utvrđuje druge podatke o krunisanju obaju vladara.

Još godine 1102., kad je Koloman zavladao samo Hrvatskom, a ne Zadrom i drugim gradovima Dalmacije (Spljetom, Trogirom), izdao je on samostanu kaluderica sv. Marije u Zadru znamenitu povelju, kojom je rečenomu manastiru zajamčio »vječiti mir i kraljevsku slobodu« (perpetuam et regiam libertatem), te ujedno odredio, »da se nitko od njegova kraljevstva ne usudi onomu manastiru išta razasuti ili otetiti, bilo to pokretno ili nepokretno« (ut nullus regni mei audeat quicquam distrahere vel auferre illi monasterio, tam in mobilibus, quam et in immobilibus). U uvodu te znamenite povelje kaže Koloman, da je on ovaj slobodni list izdao »nakon držana sabora, pošto bi krunisan u Belgradu primoru, u kraljevskom gradu, a na molbu potpisanih svojih župana« (saluo abito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia, rogatu subscriptorum meorum comitum)². Ova povelja dokazuje jasno, da je Koloman god. 1102. ili malo prije

¹ Bianchi C. F. *Zara christiana*, I., p. 538—540. Vidi još *Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemalj. arkiva* III. p. 1—5.

² Smičiklas T., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II., p. 9.

bio u hrvatskom gradu Belgradu okrunjen za kralja, i to jamačno za kralja Hrvatske i Dalmacije, a svakako s onom krunom, kojom bi ovjenčan Dimitrija Zvonimir u listopadu 1076. Nakon krunisanja držao je Koloman sabor u nazočnosti ugarskih župana, koji bijahu s njime došli, i tom je prigodom također samostanu sv. Marije u Zadru podijelio gore spomenuti slobodni list. Nepobitno dakle stoji, da je Koloman bio krunjen za kralja Hrvatske i Dalmacije (Croatie atque Dalmatie, a ne obratno (Dalmacije i Hrvatske).

Madžarskim povjesničarima, koji bi htjeli zaniijekati krunisanje Kolomano, smeta taj slobodni list kraljev, — te ga naprosto proglašuju podmetnutim. To je vrlo lak posao. Ali razlozi, kojima hoće dokazati svoju tvrdnju, ne stoje. Najprije kažu, da povelja nije sačuvana u izvorniku, nego tek u jednome registru XII. stoljeća, u kojemu po priznanju samoga dra. Račkoga imade i patvorina. No ako imade patvorina, ne slijedi ni malo, da je i ta povelja podmetnuta, budući da u registru pretežu kud i kamo autentični dokumenti. A što nije izvornik sačuvan ili dosad nađen, smeta još manje — jer inače bi ogromni postotak starih isprava, od kojih nema više originala, morali naprosto zabaciti. Drugi, nutarnji razlog čini se na prvi mah zamašniji. Koloman je obladao Zadrom tek 1105., pa kako da on već 1102. podjeljuje slobodni list manastiru sv. Marije u tome gradu, kojega još ni nema. No baš taj tobožnji razlog za fazifikat dokazuje autenciju povelje. Samostan koludrica sv. Marije u Zadru utemeljila je Cicca (Cicha), rodakinja (soror) hrvatskoga kralja Petra Krešimira, i baš taj kralj podijelio je prvi rečenomu manastiru god. 1066. slobodno pismo. Poslije toga primao, dobivao i kupovao je samostan redom zemlje i posjede na teritoriju kraljevine Hrvatske. Čim je dakle Koloman postao kraljem Hrvatske, sasvim je prirodno, da su priori samostana u dalmatinskim gradovima pohitali pred njega u Belgrad, te ga molili, da potvrdi starije slobodne listove prijašnjih hrvatskih vladara, jer su samo tim načinom mogli održati svoje nepokretnine, koje su pretežito bile *izvan kotaragradova dalmatinskih*. Ako dakle krunjeni kralj Koloman god. 1102. potvrđuje manastiru sv. Marije u Zadru njegova posjedovanja u Hrvatskoj, te ga uzima u svoju kraljevsku zaštitu, čini on to kao faktični i pravni gospodar Hrvatske, a nimalo kao gospodar dalmatinskoga grada Zadra.

God. 1102—1105., nakon krunisanja u Belgradu, nastoji Koloman, da zagospoduje zaista i dalmatinskim gradovima, naročito Spljetom, Trogirom i Zadrom. Sa Spljetom pogodio se je već 1103.; Zadrom obladao je konačno tek 1105., naravno također na temelju nagode. Toma arcidjakon kaže izrijeком, da je svakomu od tih trijuh gradova izdao »libertatis privilegium«, ali ti su slobodni listovi izgubljeni ili zametnuti. Sačuvana nam je samo povelja, izdana god. 1108. gradu Trogiru, u kojoj su izbrojena i potvrđena prava i povlastice toga grada. Nema sumnje, da su slične bile povelje tako za Spljet, kao i za Zadar.

U povelji za grad Trogir god. 1108. (bit će to valjda druga povelja, jer prva je izdana prije) zanimaju nas naročito dvije stavke, kojima se objašnjuje i potvrđuje sve, što je dosad izloženo. Kralj prisizhe na sveti krst vjernim Trogiranima tvrdi mir, te kaže:

1. »meni i sinu mojemu ili nasljednicima mojima ne ćete daće davati« (mihi et filio meo aut successoribus meis tributarii ne sitis);

2. »kad pak k vama dodem na krunisanje ili da s vama raspravljam o poslovima kraljevstva, ne će se sila nanijeti nikomu od građana u njihovim kućama, nego ako koga ljubav vaša primi« (cum autem ad vos coronandus aut vobiscum regni negotia tractaturus aduenero, nemini ciuium vis inferetur domorum suarum, nisi quem dilectio vestra susceperit)¹.

Koloman prisize, da Trogirani ne će biti tributarni ni njemu ni sinu njegovu; ova stavka postaje nam tek razumljiva, kad se sjetimo, da je prema hvalospjevu zadarskomu zaista već oko god. 1105. sin njegov Stjepan bio okrunjeni kralj Hrvatske i Dalmacije. Druga stavka, koja započinje riječima »kad pak k vama dodem na krunisanje«, dokazuje bjelodano, da se je već Koloman krunio za kralja, i da je dolazio u hrvatsko kraljestvo raspravljati o državnim poslovima. Tu se spominju dva eventualiteta (krunisanje, saborovanje), poradi kojih bi kralj mogao s većom družinom doći u Trogir ili drugi grad, pak se onda za oba slučaja već unapred građani rješavaju dužnosti, da kralja i njegovu družinu u svojim kućama ukonače. O krunisanju se tu samo nuzgredno govori, pak baš ta okolnost dokazuje, da se je sam Koloman krunio, i da je u privilegiji mislio i na krunisanje svojih nasljednika. Pak zaista su i svi nasljednici njegovi sve do uključivo god. 1207 pridržali tu stavku u svojim privilegijama za dalmatinske gradove Spljet, Trogir i Zadar; pače su tu stavku poslije uvršćivali u privilegija za prvobitno hrvatske gradove, kao što su Šibenik (1167)², i Omiš (1207)³.

Buduć da se u privilegijama za dalmatinske gradove Spljet, Trogir, Šibenik i Omiš kroz čitavo stoljeće (1108—1207) neprestano opetuje stalna formula »Cum autem ad vos coronandus aut vobiscum regni negotia tractaturus aduenero«, to su se Arpadovići jamačno i krunili za kralje Hrvatske i Dalmacije, jer inače ta formula ne bi imala nikakva smisla. Posljednji put nalazimo ju u privilegijama kralja Andrije II. od god. 1207. za grad Spljet⁴ i za grad Omiš; prema tomu mogli bi zaključiti, da se je i kralj Andrija II. posljednji od Arpadovića posebice krunio za kralja Hrvatske i Dalmacije.

Neki mađarski povjesničari prigovaraju, da su riječi »cum autem ad vos coronandus . . . aduenero« tijekom stoljeća postale pukom formulom, i da nemaju nikakvoga značenja; dosljedno da se nijedan Arpadović poslije Kolomana nije više vjenčavao hrvatskom krunom. Ali imade dokaza, da pomenute riječi sve do god. 1207. nijesu bile puka formula, već da su imale pravu vrijednost. To svjedoči sam Andrija II.

Poznato je, da je Andrija za života svoga brata Emerika bio kroz više godina (1198—1203) hercegom Dalmacije, Hrvatske i Huma. Kao herceg (dux) izdao je on gradu Spljetu god. 1199. privilegij, u kojemu su kao u kraljevskim

¹ Smičiklas T., Cod. II. p. 19.

³ Kukuljević I., Jura, I. p. 39.

² Smičiklas T., Codex II. p. 115. Sravnj još potvrde kralja Gejze II. za Spljet i Trogir godine 1142. na strani 49—50 i 53—54.

⁴ Kukuljević Iv., Jura, I. p. 40.

privilegijama redom izbrojena sva prava i preimućva Spljećana, jedino stavke »cum ad vos coronandus . . . aduenero« nema.¹ Kad se je pak poslije Andrija zakraljio, obnovio je god. 1207. privilegij za grad Spljet, a u njemu se opet nalazi rečena formula. To je sasvim prirodno. Andrija kao herceg (dux) nije se u opće krunio, pak stoga u privilegiju od god. 1199. nije pomenuta stavka imala smisla, te ju je njegov kancelar naprosto ispustio; no čim se je Andrija zakraljio i okrunio, opet je čitava stavka unesena u povelju.

No osim same formule »cum ad vos coronandus« imade i drugih indicija, po kojima možemo zaključiti, da su se Arpadovići 1108—1207 zaista posebice krunili za kralje hrvatske.

Od god. 1180. vladao je Ugarskom i Hrvatskom kralj Bela III., otac potonjih kraljeva Emerika i Andrije. U spisima spljetskoga crkvenoga sabora od god. 1185. čitamo:

— Anno ab incarnatione domini MCLXXXV, . . . domino Bela III. Hungarie regnum gubernante, ac domino Henrico (Emerico) filio eius eo vivente coronato.² Iz ovoga podatka doznajemo, da je prvorodeni sin kralja Bele III., po imenu Emerik, još za živa otca bio okrunjen za kralja. Ali za kakvoga? Da li za kralja ugarskoga ili hrvatskoga? Da je bio okrunjen za ugarskoga, koji bi razlog imali baš dalmatinski biskupi, da to u svojim koncilskim spisima od god. 1185. osobitim načinom istaknu? Nije li kralj Bela III., koji je nedavno, namah iza smrti bizantskoga cara Emanuela Komnena (1180.) kraljevstvo hrvatsko opet pridružio svojoj vlasti, imao posebnih razloga, da svoga sina dade okruniti za kralja Hrvatske i Dalmacije, da tim svoje pravo na to kraljevstvo što očitije prikaže? To mišljenje naše kao da potvrđuju još drugi podaci:

— 1194., 5. srpnja. U jednoj Zadarskoj listini, kojom neki Crescenus Braia manastiru sv. Krševana dariva svoj posjed Kamenjani, čitamo, da je listina izdana »regnante domino nostro Bela inuictissimo Hungarie, Dalmacie, Rameque rege, et Henrico (Emerico) filio eius bis coronato Dalmatiam et Croaciam feliciter gubernante . . . et Damiano inclito comite eidem ciuitati principante . . .«³

— 1194., 9. srpnja. U drugoj Zadarskoj listini, izdanoj u Tinju kod Zadra malo dana iza prve, — kojom se čini razvod između posjedovanja Templara i samostana sv. Kuzme i Damjana, — čita se opet: »regnante domino nostro Bela serenissimo rege Hungarie, Dalmatie, Chroatiae atque Rame, et Almerico (Emerico) filio eius super Dalmatiam et Chroatiam . . .«⁴

Objekte isprave sastavio je djakon sv. Stošije i notar grada Zadra, po imenu Blaž, koji je jamačno mogao znati, šta se je u njegovom zavičaju zgdalo. Kad on piše, da je Emerik do god. 1194. dva put bio krunjen, bit će jamačno, da je istinito bilo. Da je pak bio dva put okrunjen za kralja ugarskoga, ne bi imalo baš nikakvoga smisla. Vjerojatnije je, da je prvi put (prije 1185.) bio krunisan za kralja Hrvatske i Dalmacije, a drugi put (prije 1194.) za kralja Ugarske,

¹ Smičiklas T., Codex, II. p. 338.

² Smičiklas T., Codex, II. p. 192.

³ Smičiklas Tade, Codex, II. p. 267.

⁴ Ibid. p. 268—270.

pa da mu je onda otac povjerio kao mlademu kralju (*rex iunior*) upravu Hrvatske i Dalmacije.

God. 1196. — nakon smrti očeve — postao je kraljem ugarskoga i hrvatskoga kraljestva sam Emerik, protiv kojega se je neprestano dizao mladi Andrija, koji nije bio zadovoljan čašću hercega u hrvatskom kraljestvu. Kralj Emerik, da osigura svomu sinu Ladislavu prijestolje protiv brata Andrije, dao je nedorasloga sina svoga Ladislava još za života svoga kruniti. O tom krunisanju javlja Toma, arcidjakon spljetski, ovo: »Cum autem rex Henricus (Emericus) haberet filium paruulum (Ladislauum), cuperetque eum regni successorem habere, uoluit eum se uiuente in regem inungi. Inuitatus autem Bernardus (archiepiscopus spatensis) a rege, in Hungariam est profectus; ibique cum aliis prelatibus ecclesiarum regni Hungarie, qui ad solemnitatem iocunditatis regie confluxerant, regis filium coronauit, multisque a rege honoratus muneribus ad ecclesiam suam reuersus est«¹.

Kralj Emerik daje svoga sina Ladislava, koji je rođen god. 1199., kruniti, te poziva spljetskoga nadbiskupa Bernarda u Ugarsku. Bernard se odazivlje kralju, dolazi u Ugarsku, pak onda zajedno s drugima prelatima ugarskima kruni (*coronavit*) dijete za kralja. Da li za kralja ugarskoga ili za hrvatskoga? Da li je nadbiskup Bernard zaista baš krunio, ili krunisanju samo pribivao? Za ugarskoga kralja krunio je ostrogonski nadbiskup, a ne spljetski. Nije li možda tako bilo, da su se tada po nekom redu obavljala dva krunisanja: jedno je vršio nadbiskup ostrogonski, a drugo spljetski? Možda se je kod mladoga Ladislava obavljalo u jedan mah i na jednom mjestu, što se je kod oca njegova Emerika činilo u razmaku od više godina (*bis coronato*)? Svakako, da je nadbiskup Bernard bio naprosto svjedok krunisanja, ne bi Toma upotrebio izraz »*coronavit*«.

Prema svemu, što smo dosad izložili, usudio bih se iznijeti ovu hipotezu:

Ugarski Arpadovići počevši od Alma i Kolomana pak sve do Andrije (II.) krunili su se posebice za kralje Ugarske, a posebice za kralje Hrvatske i Dalmacije. Koloman, a valjda i sin njegov Stjepan (II.) krunjeni su nesumljivo u hrvatskom krunidbenom gradu Belgradu na moru (*in urbe regia*). No god. 1124. razvaljen bi od Mlečana hrvatski krunidbeni grad Belgrad, pa stoga nema sumnje, da se je poslije svečanost obavljala u kojem drugom gradu Hrvatske ili Dalmacije. No u kojem? Sin kralja Emerika, nedorasli Ladislav, krunisan bi po svoj prilici u ugarskom Stolnom Biogradu najprije za kralja ugarskoga, a onda za kralja hrvatskoga. Vjerojatno je, da se je ovako *duobim vijencem* dao kruniti i kralj Andrija (II.). Što je poslije 1207. bivalo, ne znamo; no čini se, da je posebno krunisanje za hrvatskoga kralja nakon zlatne bulle od god. 1222. prestalo, jer se ni formula »*cum autem ad vos coronandus . . . aduenero*« u poveljama za dalmatinske gradove više ne spominje. Moguće, da su krunidbena insignija hrvatska po nedaći propala; moguće, da su i Hrvati sami s nemara zapustili posebno krunisanje Zvonimirovom krunom. Posljednje mogli bi nagadati po nekoj izjavi Čehâ u doba kralja Ljudevita II. Jagelovića (1516—1526).

¹ Thomas arch., *Historia salonitana*, edit. Rački, p. 81.

Poznato je, kako je češki kralj Vladislav (1471—1516), koji je od godine 1490.) bio također kraljem ugarskim i hrvatskim, još za života svoga dao nedorasloga sina svoga Ljudevita II. okruniti najprije 4. lipnja 1508. za kralja ugarskoga i hrvatskoga, a onda 11. ožujka 1509. u Pragu za kralja češkoga. No malo-dobni Ljudevit boravio je poslije krunisanja neprestano u Ugarskoj, pače i nakon smrti očeve, kad je njega zapalo vladanje. Tako se je zgodilo, da su češki staleži god. 1518. stali zahtijevati, da bi mladi kralj Ljudevit došao ipak jednom u njihovu zemlju, pak da bi ondje položio zakletvu na ustav češkoga kraljevstva. Neki ugarski savjetnici predlagali su, da bi kralj položio rečenu prisegu u Budimu; ali većina čeških staleža usprotivila se je tomu, jer bi onda možda isto htjeli činiti i nasljednici njegovu, pak bi se onda moglo dogoditi kraljevini Češkoj, te bi ju kao nekad kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i druge počeli smatrati za vazalnu, pak bi tim lošim običajem nastalo zlo, da ne bi nikad gore biti moglo (a prišlo by tomuto kralowstwi jako někdy Dalmatskému, Charwatskému a jinym, žeby potom kralowstwi bylo manstwi) ¹.

Češki dakle staleži kao da tom zgodom objašnjaju, kako se je po ne-hajnosti samih Hrvata zanemarilo posebno krunisanje za kralja Hrvatske i Dalmacije, i kako je po tom hrvatsko kraljestvo postalo donekle zavisno od ugarske krune sv. Stjepana.

Neki ugarski povjesničari i državoslovci, pobijajući zasebno krunisanje ugarskih Arpadovića za kralje Hrvatske i Dalmacije, ističu, kao da se ovakovo krunisanje ne bi podudaralo s ugarskim državnim pravom. Tako piše Timon: »Hinsichtlich dieser Länder (Dalmatia, Croatia, Rama, Servia, Galitia et Lodomeria, Cumania, Bulgaria) fand keine besondere Krönung statt: die Krönung gieng für sämmtliche zum ungarischen Staate gehörigen Länder mittels eines Actes vor sich, indem dem Könige die Krone Stefans des Heiligen aufs Haupt gesetzt wurde. Bloss von König Kálmán berichten uns wenig zuverlässige Quellen, dass er nach der Eroberung Dalmatiens sich besonders zum Könige dieses Landes habe krönen lassen; sonst ist nicht die geringste Spur einer solchen besonderèn Krönung bekannt« ².

Da ta tvrdnja, što se tiče Hrvatske i Dalmacije, za god. 1091—1207. nikako ne stoji, već je gornjim navodima jasno dokazano. Za ostale kraljevine i zemlje navodimo nekoliko podataka, po kojima se vidi, da krunisanje krunom sv. Stjepana nije vrijedilo za sve kraljevine i zemlje, kojima su Arpadovići i potonji kraljevi ugarski vladali.

Već smo spomenuli, da je kralj Andrija II. (1205.—1235.) bio ovjenčan dvogubom krunom: ugarskom sv. Stjepanovom i hrvatskom Zvonimirovom. Stariji sin Andrijin, po imenu Bela, spominje se poslije kao »rex iunior« i podjedno herceg (dux) Hrvatske i Dalmacije ili čitave Slavonije, po čemu sudimo, da je valjda i taj kraljević Bela bio još za živa oca krunjen za kralja Hrvatske

¹ Mesić M. u Radu jugosl. akademije III. p. 36, Nota I.

² Timon A. von, Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte. Berlin 1904. p. 119.

i Dalmacije. No Andrija imao je i mladega sina Kolomana, kojega je oko godine 1213. namjestio za kralja Haliča (Galicije), te ga onda i za kralja te zemlje dao okruniti. Sam Koloman javlja u jednoj ispravi od god. 1240., kako ga je otac Andrija »obtentio ex indulgentia sedis apostolicae diademate, in regem Galiciae fecisset coronari«¹ Andrija dakle, zavladaвши Haličem ili Galicijom, traži od pape Inocentija III. posebnu krunu, kojom onda daje vjenčati svoga sina za kralja novo stečene zemlje. Jednako po prilici učinio je negdje kralj Ladislav god. 1091. sa sinovcem Almom, pošto mu je pošlo za rukom steći hrvatsko kraljevstvo; samo nije Ladislavu trebalo tražiti zasebne krune od rimske stolice, jer je Hrvatska s Dalmacijom imala već svoju staru krunu, stariju jamačno od krune sv. Stjepana. Ali baš ta okolnost, što je Andrija sina svoga dao vjenčati posebnom krunom za kralja Haliča ili Galicije, najbolje dokazuje, da ne stoji tvrdnja ugarskih državoslovaca.

Još su u tom pogledu zanimljiviji odnosi ugarskih kraljeva prema Bosni, otkad su se bani bosanski počev od Tvrtka (1377.) pak do Stjepana Tomaševića († 1463.) krunili »sugubim vijencem«, srpskim i bosanskim. Pače i nakon propasti bosanskoga kraljestva (1463.) baš se je s ugarske strane izticala zasebna kruna bosanska. Kralj Matijaš Korvin, koji je jamačno budno pazio na svoja kraljevska prava kao i na prava krune sv. Stjepana, nije se kratio, da hercega Nikolu Iločkoga za onaj dio kraljestva bosanskoga, koji je njemu pripadao, dade okruniti za kralja. Dne 10. studenoga 1471. javljaju Dubrovčani napuljskomu kralju Ferdinandu, »kako je njegovo veličanstvo, kralj ugarski, s privolom svijuh prelata i baruna imenovao bosanskim kraljem presvijetloga gospodina hercega Nikolu Iločkoga, te kako se očekuje, da će taj doći u Jajce na krunisanje«². Čini se međutim, da se Nikola Iločki nije umah krunio, jer u polovici godine 1472. piše neki pouzdanik biskupa Ivana Beckenslahera, da će se krunisanje hercega Nikole Iločkoga za kralja bosanskoga obaviti »dojduće nedelje« (seine königliche Gnaden hat einen hungrischen Herrn Niclas weyda das Kunigreich zwu Bosn verilhen und wirt den auf den nechsten Sontag kronen)³. Bilo kako mu drago, Nikola je Iločki zaista postao kraljem bosanskim, te je tu čast vršio sve do svoje smrti (1477.). Tako je uz ugarskoga kralja, koji je bio krunjen krunom sv. Stjepana, kroz više godina (1472—1477) stajao posebni bosanski kralj, koji je jamačno bio vjenčan drugom krunom, valjda krunom Stjepana Tvrtka i Stjepana Tomaševića. Prema tomu ne bi se nikako moglo ustvrditi, da je krunisanje kralja Matijaša krunom sv. Stjepana vrijedilo i za Bosnu,

¹ Kukuljević Ivan, Regesta XIII. saeculi, p. 112.

² »come la maiesta del re de Hungaria con consenso de tutti prelati et baroni ha creato re di Bossina lo illustrissimo signor voyvoda Nicolo de Illoch, el quale se expecta, che venga ad Jajca ad coronarse.« Makušev, Monumenta historica Slavorum meridionalium, II. p. 95.

³ Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen, VII. p. 77. Već 7. svibnja 1472. izdaje kralj Nikola Iločki u Budimu povelju, koju potkrjepljuje »sigillo nostro, quo ut rex Bozne utimur«. Teleki, Hunyadiak kora, XI. p. 469—471. Nikola se zove »Dei gracia rex Bozne«.

jer čemu onda zasebni kralj za Bosnu i zasebno krunisanje njegovo zasebnom krunom?

Da je uz krunu sv. Stjepana mogla obstojati još jedna kruna, kao primjerice bosanska, imademo još dva dokaza.

Kad se je po smrti Matijaša Korvina († 1490.) njegov naravni sin Ivan Korvin natjecao za ugarsku krunu sv. Stjepana, utanačili su u oči izbornoga sabora s njime mnogi ugarski prelati i baruni, većinom privrženici kralja Vladislava Jagelovića, neki ugovor, kojim osiguraše njemu neke časti, imanja i prihode za onaj slučaj, ako ga ne bi izabrali za kralja ugarskoga. U tom je ugovoru prva i najznamenitija točka ova: »Imprimis conclusum est, quod, si in praesente congregatione generali regnicolarum, quae pro novi regis et principis electione constituta est, contingeret, quod praefatus illustrissimus dominus Joannes dux, sive ex divina voluntate, a cuius providentia regum et principum electio dependet, et per quem illi regnant et dominantur, sive ex humano consilio in regem Hungariae non eligeretur, nihilominus, ne regii nominis honore et titulo careat, in regem Boznae eligatur, et, quamprimum alius quicumque in regem Hungariae eligetur et pronanciabitur, statim et in continenti, atque in eodem loco etiam idem dominus dux in regem Boznae eligi, nominari et pronunciari, atque post illius futuri regis coronationem, tertio aut quarto die, immediate sequente, infallibiliter et ipse honorifice ac solemniter, per eundem futurum regem, ut moris est, coronari debeat«¹.

Herceg dakle Ivan Korvin, ako ga ne zapane kruna sv. Stjepana, postat će kraljem bosanskim, te će tri ili četiri dana nakon krunisanja novoga kralja biti od njega krunisan za kralja Bosne. Izvor naš dodaje riječi »ut moris est«, po čemu sudimo, da se je tako već više puta događalo. Jamačno nije Ivan Korvin imao biti vjenčan krunom sv. Stjepana, nego nekom drugom, po svoj prilici onom, koja je bila namijenjena Nikoli Iločkomu. Ako je pak za Bosnu vrijedila domaća kruna bosanska, nije ona u isti mah mogla potpadati pod krunu sv. Stjepana.

Vrlo je zanimljiv još jedan slučaj. U siječnju i veljači 1526. mnogo se je govorilo o tome, kako se Hrvati, ozlojedeni na kralja Ljudevita II. Jagelovića, što ih nije dovoljno zakriljivao od turske sile, kane podati njegovu šurjaku, austrijskomu nadvojvodi Ferdinandu. Papinski nuncij Burgio piše u jednom svom izvještaju od 18. veljače o tom u Rim ovako: »U listu od 15. pisao sam, kako su Hrvati namjerali podati se principu Ferdinandu, i kako je knez Krsto (Frankapan) snovao postati gospodarom Bosne. Poslije sam točno doznao za tu stvar. Neka pamti prečastno gospodstvo vaše, da je ugovor istinit; i govore, kako princip Ferdinand drage volje očekuje, da se mogao proglasti kraljem Bosne, budući da Bosna pripada Hrvatskoj« (appartenendo la Bossina a la Croatia)². Godine 1526. radilo se je dakle o tom, da se nadvojvoda Ferdinand proglasi dotično i okruni za kralja bosanskoga, jamačno ni taj put krunom sv. Stjepana.

¹ Pray G., *Epistolae procerum regni Hungariae*, I. p. 380—381.

² Klaić, *Povjest Hrvata*, IV. p. 347.

Baš navedeni primjeri dokazuju očito, da se krunisanje ugarskih kraljeva krunom sv. Stjepana sve do boja na Muhačkom polju 1526. nije protezalo na tako zvane »nuzzemlje« ili »regna socia«, kadikad i »partes adnexae« zvane, -- i da mađarski povjesničari i državoslovci posve krivo rade, kadno shvaćanje i uredbe XVI. i potonjih stoljeća naprosto prenose na starije vrijeme. Kako su Hrvati sami shvaćali svoj odnos prema kruni sv. Stjepana do god. 1526., najbolje pokazuju vlastite riječi njihove u poruci kralju Ferdinandu iz Cetina 27. travnja 1527.: »... post discessum regis nostri ultimi Zvonymer dicti, felicis recordacionis, libero arbitrio se c o a d i u n x i m u s c i r c a s a c r a m c o r o n a m r e g n i H u n g a r i e, et post hoc nunc erga Majestatem vestram«¹. Taj „circa“ (a ne »sub«) objašnjuje nam sve, što se je zgdalo od kralja Ladislava do Muhača. Taj »circa« vrijedio bi i za poljsko kraljestvo, da je iza krunisanja kralja Ljudevita I. Velikoga za kralja poljskoga (17. studenoga 1370.) rečeno kraljestvo ostalo u trajnoj personalnoj uniji s Ugarskom. Međutim Poljska se je već 1386. opet posve odvojila od Ugarske.

V. Klaić.

¹ Kukuljević Ivan, Jura regni Dalm., Croat. et Sclav, II. p. 28.